

DUVAZLARDA BEKLENEN: KAYIP İMAM (MEHDİ) Ahmet KARA¹**Öz**

Düvâz-deh Farsça olarak on iki anlamındadır. Düvâz-deh imam ise On İki İmam'a atfedilen adlandırma değildir. Düvâz-nâme'ler kaside, gazel, murabba, müseddes, muhammes, terki-i bend, terci-i bend, koşma ve semai nazım şekilleriyle ortaya konulmuştur. Alevi-Bektaşî şiir geleneği içerisinde ve bu anlayış tarzına sahip ozanlar tarafından dile getirildiği için koşma nazım şekliyle yazılan şiirler daha çoktur. Bu çalışmalarda On İki İmam farklı özellikleriyle anlatılmakta ve son imam olan Muhammed b. Hasan Mehdi olarak kabul edilmekte ve bir gün tekrardan dünyaya gelip insanları kötülüğün elinden kurtaracağı ümit edilmektedir. Mehdi, bütün dünya dinlerinde adaletsizliğe karşı beklenen büyük kurtarıcı olarak anılmaktadır. Dünya üzerindeki bütün inanç anlayışları içerisinde bir Mehdi'den söz edilmektedir. Mehdi inancının İslamiyet'e girmesi ise Şii anlayışına sahip olanların bu inancı ortaya koyması sonucunda başladığı bilinmektedir. Şii anlayışına sahip kişiler sıkıntılı ve zorluk içinde olduğu zamanlarda tıpkı bütün dünya inançlarında olduğu gibi kendilerine bir kurtarıcı gönderileceğini beklemektedir. Sünni'lik açısından mehdi inancı belli bir kişi üzerinden değerlendirilmemiştir. Bu çalışmada ise Türk edebiyatında ortaya konan Düvâz-nâme'lerde On İkinci İmam Muhammed b. Hasan yani beklenen imam Mehdi ile ilgili şiirler ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhammed b. Hasan, Düvâz-nâme, Mehdi, Kayıp İmam.

¹ **Sorumlu Yazar:** Dr. Öğretim Üyesi, Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, ahmet.kara@batman.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1082-417X.

***Atıf/ Citation:** Kara, A. (2023). Duvazlarda beklenen: Kayıp imam (Mehdi), *Dicle Akademi Dergisi*, 3(2), 213-227.

** Bu çalışma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

EXPECTED IN DUELES: THE LOST IMAM (MAHDI)

Abstract

Düvaz-deh means twelve in Persian. Duvaz-deh imam is the name attributed to the Twelve Imams. Düvâz-nâmes are presented in verse forms such as kaside, gazel, murabba, müseddes, muhammes, terci-i bend, verse and semai verse. There are more poems written in the form of verse, since they are expressed in the tradition of Alevi Bektashi poetry and by poets who have this style of understanding. In these studies, the Twelve Imams are described with their different characteristics and the last imam, Muhammad b. Hasan is accepted as the Mahdi and it is hoped that he will be born again one day and save people from evil. The Mahdi is referred to as the great savior against injustice in all world religions. In all the understandings of belief in the world, a Mahdi is mentioned. It is known that the belief in the Mahdi began to be converted to Islam as a result of the Shiite understanding of this belief. He expects that a savior will be sent to people with a Shiite understanding when they are in distress and difficulties, just like all world beliefs. In terms of Sunni belief, the belief in the Mahdi has not been evaluated on a specific person. In this study, the poems about Twelfth Imam Muhammed b. Hasan who is the expected Imam Mahdi, have been tried to be discussed.

Keywords: Muhammed b. Hasan, Duvaz-name, Mahdi, Lost Imam.

Jel Codes: I118, Z00.

EXTENDED SUMMARY

In Turkish-Islamic literature, the leading figures of Islam, especially Prophet, four caliphs and Hüseyin, many works have been written about the family of the Prophet. These works are written in verse or prose. While some of these works are in the form of separate books, some examples of poems written in different verse forms can be found in the divans of poets. Many studies dealing with Alevism and Bektashism in terms of history and culture have found a place in our literary tradition. Especially the works on Maktel-i Huseyn, which deals with the Ahl-i Beyt of our Master the Prophet, Fatima and St. Works mentioning Ali were also written. Some of the studies on the Ahl al-Bayt are known as Düvazdeh-nâme, Düvâz-nâme. In such studies, there is information about religious figures known as the Twelve Imams in the Shiite understanding, and the love felt for these imams is expressed.

Düvaz-deh means twelve in Persian. Duvaz-deh imam is the name attributed to the Twelve Imams. Düvâz-nâmes are presented in verse forms such as kaside, gazel, murabba, müseddes, muhammes, terci-i bend, running and semai verse. There are more poems written in the form of verse, since they are expressed in the tradition of Alevi Bektashi poetry and by poets who have this style of understanding. In these studies, the Twelve Imams are described with their different characteristics and the last imam, Muhammad b. Hasan is accepted as the Mahdi and it is hoped that he will be born again one day and save people from evil.

The meaning of the word Hazrat Mahdi (as) means “he has been guided, he has received the guidance of Allah”. The Mahdi is referred to as the great savior against injustice in all world religions. In all the understandings of belief in the world, a Mahdi is mentioned. According to the Islamic belief, there is no verse in the Qur'an regarding this and it is considered weak in the hadiths related to this issue. It is known that the belief in the Mahdi began to be converted to Islam as a result of the Shiite understanding of this belief. When people with a Shiite understanding are in distress and difficulties, they expect a savior to be sent to them, just like in all world beliefs, and this person, the Twelfth Imam, Muhammad b. They believe that it will be Hasan.

In terms of Sunni belief, the belief in the Mahdi has not been evaluated on a specific person. Despite this, there are also among the Sunni people who believe that the Mahdi will come in the End Times and establish justice in the world and make Islam dominant. Apart from this belief, it is known that the belief that a mujaddid (renewer) will come in every century is common among Sunnis. Since there is a belief in Islam that the Mahdi will appear at a time when evil surrounds the world, oppression increases and Muslims are in difficulties, poets who hold this view have also described this issue in their poems. In these difficult times, the oppression inflicted by sinners and hypocrites increases so much and the persecution of believers increases so much that believers wait with the hope that the Mahdi will soon come and save them from these problems. Belief in the Mahdi among Sunnis has not been evaluated on a specific person, and among Sunnis there are also those who hold the view that the Mahdi will come in the End Times, that he will introduce himself and dominate the world and revive religion and sunnah on earth. Apart from this belief, the idea that a mujaddid will come every century is also very common among Sunnis. The poems, examples of which are given above, show us the belief in the Mahdi and his last imam, Muhammad b. It shows that the expectation that he will be Hasan is in most of the poets who have the Alevi Bektashi poetry tradition, and they have revealed this issue in their writings.

1. GİRİŞ

Türk İslam edebiyatında İslamiyet'in önde gelen büyüklerini özellikle Hz. Peygamber, dört halife ve Hz. Peygamber'in ehl-i beytini anlatan birçok eser kaleme alınmıştır. Bu çalışmalar manzum veya mensur şekilde yazılmıştır. Bu çalışmaların bazıları müstakil birer kitap şeklindeyken bazıları da şairlerin divanlarında farklı nazım şekillerinde yazılmış şiirlerden ibarettir. Alevilik ve Bektaşiliğin tarihi ve kültürel açıdan ele alındığı birçok çalışma edebiyat geleneğimizde kendisine yer bulmuştur. Peygamber efendimizin ehl-i beytini konu edinen Maktel-i Hüseyin içerikli çalışmalar başta olmak üzere Hz. Fatıma ve Hz. Ali'den söz eden eserler de kaleme alınmıştır. Ehl-i beyt ile ilgili çalışmaların bazıları da Duvazdeh-nâme, Duvâz-nâme adlarıyla bilinen eserlerdir. Bu tarz çalışmalarda, ehl-i beytten olan ve Şii anlayışı içerisinde On İki İmam olarak bilinen dini şahsiyetlere ait bilgiler yer almakta olup

bu imamlara karşı hissedilen sevgi dile getirilmektedir. Duaz, cem ayinlerinde söylenen ve On İki İmam'ların adlarının geçtiği deyişlerdir. Bir nevi dua olarak da algılanabilen bu deyişlerde On İki İmam'ların yanı sıra Hz. Peygamber'in ve başta Hacı Bektaş Veli olmak üzere Alevi-Bektaşî önderlerin isimleri de zikredilir.

Düvâz-deh Farsça'da on iki demektir. Düvâz-deh imam ise On İki İmam'a verilen isimdir. On İki İmam'ın isimleri sırasıyla: Hz. Alî, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Zeyne'l-Abidîn, Hz. Muhammed Bâkır, Hz. Cafer-i Sâdık, Hz. Mûsâ Kâzım, Hz. Alî Rızâ, Hz. Muhammed Takî, Hz. Alî Nakî, Hz. Hasan Askerî ve Hz. Muhammed Mehdî'dir (Gökbel, 2019, 711).

Düvâz-dehlerin giriş bölümlerine konu olan şahsiyetler, şairin meşrebine göre değişiklik göstermektedir. Genellikle Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin övülmesiyle başlayan düvâz-dehler, Hz. Hatice ve Hz. Fatma'nın övülmesi ile devam edebilmektedir. Hz. Hüseyin'in şehadeti anılırken Yezîd, Şimr ve Mervan gibi şahsiyetlere de lanet edilebilmektedir. Şairin meşrebine bağlı olarak hiyerarşide Fazlullâh-ı Hurûfî ve Mevlânâ gibi tarikat büyüklerinin herkesten önce övüldüğü düvâz-dehler de mevcuttur. Düvâz-dehlerde hiyerarşi takibinin, metin tamirinde ve söz sanatlarının tespitinde de etkili olduğu görülmüştür.

İslamî dönem Türk edebiyatında din ve tasavvuf ehli kişileri konu edinen birçok metin bulunur. Bunlar arasında dört halifeyi anlatan, medh-i çehâr yâr-ı güzîn ile Hz. Hüseyin'i anlatan maktel-i Hüseyin'ler önemli bir yer tutar. Bununla birlikte On İki İmam'ı konu edinen çeşitli eserler de bulunmaktadır. “İçinde On İki İmam'ın adı geçen veya onlara övgü için yazılan bu şiirlere Düvâz-deh İmam denir. Daha sonraları bu terim kısaltılmış olarak düvâz, düvâz-deh imâm ya da Düvâz-nâme şeklini almıştır” (Güzel, 2009, s. 345).

Halk edebiyatında incelenen düvâz-deh örneklerinden farklı olarak dört halifenin birlikte zikredilmesi ise Nakşibendî, Mevlevî, Gülşenî ve Halvetî tarikatlarına mensup şairlerde gözlemlenebilmektedir. Hz. Aişe'nin anıldığı tek düvâz-deh ise Mevlevî tarikatına mensup olan Mislî İsmâ'îl Hakkî'ya aittir. Gelibolulu Ali'nin düvâz-deh'ini “vefk” olarak adlandırması ve Selâmî ile Şevkî'nin vebanın defedilmesi için düvâz-deh yazmış olması On İki İmam'ın vesile kılınması açısından, Nakşibendî ve Mevlevî kesimlerinde On İki İmam'a verilen önemin ayrıca dikkate değer örnekleridir. Şeyh Gâlib'in ise tıpkı Nakşibendî meşrepli Karamanlı Aynî gibi bir beyte On İki İmam'ın adını sığdırma şekli üslup benzerliği açısından önemlidir. Bu örnekler tarikatlar arasındaki etkileşim açısından da değer arz etmektedir. (Aydın, 2022, s. 280)

Düvâzlar-düvâz imamlar; koşma, semai, gazel, murabba, müseddes, muhammes, terki-i bend, terci-i bend ve kaside nazım şekilleriyle oluşturulmuştur. Bu nazım şekilleri içinde en çok koşma nazım şeklinden yararlanılmıştır. Bu da Alevî-Bektaşî şiir geleneğinin halk şiirine daha yakın olması ve ozanlık geleneğinden dolayıdır. Divan edebiyatı nazım şekillerini kullanan şairler tabii olarak daha çok kaside ve gazel tarzında düvâzlar kaleme almışlardır. Divan şiirinin nazım şekillerini kullanan şairlerin dil ve üslûplarında halk şiirinin etkisi gözden kaçmamaktadır. Düvâzlarda Halk ve Divan şiirinin nazım şekilleri kullanıldığı için bu türde hem hece ölçüsü hem de aruz ölçüsü tercih edildiği için kullanılan nazım şekline göre hece sayısı ve aruz kalıbı değişiklik göstermektedir. Düvâzlar, genel olarak koşma ile ve 11’li hece ölçüsü ile ortaya konulmuştur. Divan edebiyatı nazım şekillerinin kullanıldığı düvâzlarda ise aruz ölçüsünün yaygın olarak işlenen kalıpları tercih edilmiştir. (İyiyol, 2013, s. 233)

Düvâz-nâmeler, genellikle Alevî-Bektâşî şiir geleneği içerisinde yazılan şiirlerdir. Bu tarzdaki eserler “Alevî-Bektaşî edebiyatının yanı sıra Mevleviliğin Şems koluna bağlı şairlerin eserlerinde On İki İmam’ı meziyetleriyle aktaran şiirlerdir. Övgü için bu şiirlere düvâz-deh imam, halk deyişiyle düvâzman veya yalnız düvâz denir” (Altun, 2010: 148). Tasavvuf Terimleri Sözlüğünde, madde başı olarak verilen terim için “Alevilerde ve Bektaşilerde On İki İmamı öven nefesler” açıklaması bulunur (Uludağ, 2012, s. 113).

2. KAYIP İMAM (MEHDİ)

Mehdi, kelimesinin anlamı “hidayete erdirilmiş, Allah’ın hidayetine mazhar olmuş” şeklindedir. Mehdi kelimesi İslam tarihinde bu anlamlarıyla önceleri Hz. Peygamber ve dört halife için kullanılmıştır. Hz. Hüseyin’in de Kerbela’da şehit edilmesinden sonra “el-Mehdî İbnü’l-Mehdî” olarak anıldığı görülmektedir.

Dünya dinlerinde, kültür ve mezheplerinde vazgeçilmeyen bir öge olan Mehdi, ortaya çıktığı yerin coğrafya, kültür ve dinlerine uygun bir tanımlama içinde kendine yer bulmuştur. Mehdi, bütün dinlerde beklenen adaletin ortak öznesi olarak kabul edilmektedir. İnsanlar, sıkıntı içinde oldukları, mutluluğu bulamadıkları zor zamanlarında, sosyal bozulmaların ortaya çıktığı dönemlerde kendilerine umut vaat eden ve dini kuralları gerçekleştiren uygun bir sosyal reformcu ve özlenen bir lider olarak Mehdi’yi görmeyi ummuşlardır (Yavuz, 2003, s. 371).

Mehdi inancını her kültür kendi içinde, kendi dini, tarihi, psikolojik ve sosyolojik şartlarına göre değerlendirmiştir. Mehdi, bütün dünyadaki inanışlara göre Tanrı tarafından yeryüzüne

gönderilecek ve yeryüzünü hâkimiyetine alarak insanlara doğru yolu gösterecek bir peygamber veya dini bir kişiliktir (Sarıkoçlu, 2002, s. 125).

Alevi Bektaşî geleneğinde, Mehdi'nin Samarra mağarasında sır olduğu, ahir zamanda ortaya çıkacağı söylenir. Bektaşilikte İmam Mehdi ile ilgili çeşitli fikirler ileri sürülür. İmam Mehdi'nin kıyamet habercisi olduğunu yorumlayan ve buna inanan insanlar olduğu gibi, onun gelişi ile dünyanın yanlış siyasi politikalarından ve onların etkilerinden kurtulacağı, dünyaya hak ve hukukun egemen olacağı, zalimin artık zulüm yapamayacağı, mazlumun ahının alınacağı, haksız yere artık kan dökülmeyeceği, dünyanın bir nevi sömürsüz ve sancısız bir yaşam yeri olacağına dair bir inanış da hâkimdir. Alevi geleneğinde ise İmam Mehdi kıyamet habercisi olmaktan ziyade, kurtuluş ve adalet habercisi olarak algılanır.

Mehdinin adı ve kimliğiyle ilgili bazı hadislerde onun Hz. Muhammed'in soyundan, Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın evladından olacağı, adının Hz. Peygamber'in adı, künyesinin de Hz. Peygamber'in künyesi olacağı aktarılmıştır (İbn Haldun, 2007, s. I/582; Gölpınarlı, 1979, s. 203). Kötülüğün dünyaya hâkim olduğu, zulmün arttığı, Müslümanların zorluklar içinde olduğu bir zamanda Mehdi'nin ortaya çıkacağına dair bir inanış bulunmaktadır. Bu sıkıntılı dönemde münkir ve münafıkların eziyetleri o kadar artar ve inananların çektikleri eziyetler o kadar çoğalır ki inananlar Mehdi'nin yakın bir zaman içinde onlara yardıma geleceğini umutla beklerler.

Sünnilik içerisinde Mehdi'ye olan inanış belirli bir kişiyle bağdaştırılmamıştır. Bunun yanında Sünniler arasında da mehdinin ahir zamanda geleceği, kendisini tanıtip âleme hâkim olarak dini ve sünneti dünya üzerinde ihyâ edeceği görüşüne sahip olanlar da vardır. Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre asr-ı saâdetten sonra ümmete adâletle hükmeden on iki halife gelecektir ve bunların sonuncusu da zuhur etmesi umulan Mehdi'dir (1979, s. 221). Bu inanıştan farklı olarak her yüzyılda bir müceddid geleceği düşüncesi de Sünniler arasında geniş bir kabule sahiptir.

3. DUVAZLARDA BEKLENEN: KAYIP İMAMIN (MEHDİ) PEŞİNDE

Duvazlarda işlenen konular Hz. Peygamber'e, dört büyük halifeye, Hz. Hüseyin ve On İki İmam'a duyulan sevgi ve onların özelliklerini anlatmak başta olmak üzere ele alınmıştır. Aynı zamanda On İkinci İmam Olan Muhammed b. Hasan'ın dünyaya zuhur edecek olan kayıp imam Mehdi olduğuyla ilgili şiirler de dile getirilmiştir. Bu konuyla alakalı şiirler ve bu şiirlerin anlamları aşağıdaki örneklerle aktarılmaya çalışılmıştır.

Ārzū eyler cemālin vāşılān-ı kurb-ı Hāk

Feyz umar hāk-i cenābından selātin-i ‘izām

Mehdī-i hādī Hudā-yı lā-yezāluñ rahmeti

Kim zühürında bulur cünd-i şeyātīn inhizām² (İçli, 2020, s. 75.)

Bağdatlı Rûhî yukarıdaki beyitlerde Mehdî, vâsılân-ı kurb-ı Hak yani veli kulların ve hakikat sırrına erenlerin hepsi onun yeryüzüne inmesini, ortaya çıkmasını beklemekte, onun cemâlini görmeyi arzulamaktadır. Selâtin-i izâm olanlar yani saltanat sahibi olanlar, bu zamanda güç ve kudreti elinde tutanlar, Mehdî'nin zuhur edeceği topraklardan feyz ummaktadırlar. Gücü ve kudreti sonsuz olan Hz. Allah'ın rahmeti olan Mehdî'nin dünyaya gelişiyle şeytanın askerlerinin bozguna uğrayıp, yenilecekleri ifade edilmektedir.

Muhammed Mehdi'dir şah-ı velâyet

İşitir cihanı nuru hidayet

Niyazımız budur her dem her saat

İnsan-ı kâmilden ayırma bizi³ (Özmen, 1998, c.5, s. 77.)

Şah-ı velâyetten kasıt velilerin şahı olan on ikinci imam Muhammed Mehdi'dir ve onun velayet hükmü halen devam etmektedir. Onun hidayet nurunun bütün cihanı kapsadığını ve şair gibi garip kulların bu dünyada sürekli olarak istediği tek gayenin insan-ı kâmil'e ulaşmak olduğunu ve bu kişiyle on ikinci imamı kast ederek onun manevi halkasından ayrılmamak için çabalamak gerektiğini anlatmaktadır.

Ey Virâni çıkma yoldan doğru râhâ gel beri

Muhabbet şevkat senindir Ey Hasanü'-l Askeri

Evlialar serfirazı Hacı Bektaş-ı Veli

Sen ganisin ver muradım Mehdi devran aşkına⁴ (Özmen, 1998, c.1, s. 55.)

Bu dörtlükte Virâni kendisine seslenerek doğru yolu terk etmemesini söylemekte ve muhabbet ve şefkat sahibi sensin diyerek Hasanü'-l Askeri'yi yani Hz. Ali'nin torunlarından olan İmam Ali el-Hâdî'nin oğlunu kastetmektedir. Şiirin devamında ise Hacı Bektaş-ı Veli'ye sen

² Bu beyitler Bağdatlı Rûhî'ye aittir.

³ Bu dörtlük Sıtkı Pervane (Aşık Sıtkı Baba)'ya aittir.

⁴ Bu dörtlük Bektaşî Virâni Baba'ya aittir.

evliyaların başısın, Mehdi aşkına bana sahip çık; muradımı, isteğimi ver demektir. Bu dörtlükte de şair Mehdi'ye olan inancını ifade etmektedir.

Taki, Naki imamların civanı

Hasan-ül Askeri cismim sultanı

Elinde hücceti, Mehdi devranı

Vakit tamam oldu gönderir Allah⁵ (Özmen, 1998, c.1, s. 56.)

Hz. Ali'nin dokuzuncu torunu İmam Taki'nin asıl adı Muhammed Bin Aliy'i-t Takiyî'l Cevad'dır. İmam Naki on iki İmamların onuncusudur. Asıl adı Ali Bin Muhammedü'n-Nakiyyü'l Hadi'dir. Şair burada bu iki imamın imamların civanı yani gençleri olduğunu söylemekte ve onuncu imam Ali Bin Muhammedü'n-Nakiyyü'l Hadi'nin oğlu olan Hasan-ül Askeri'yi zikretmektedir. Elinde hücceti ifadesi ise on ikinci imam olan Hasan-ül Askeri'nin oğlu Muhammed b. Hasan'a gitmektedir ve on ikinci imamın hükmünün halen devam ettiğine ve bir gün tekrar dünyaya geleceğine inanarak, Mehdi'nin gelmesi için vaktin tamam olduğunu aktararak Hz. Allah'ın Mehdi'yi göndereceğini anlatmaktadır.

Noksanî, Mehdi-i Şah'a bendeyiz

Kanda varsak Kırklar ile cemdeyiz

Hakk'ı özümüzde bulduk demdeyiz

Pirin eşğinde can kurbaneyiz⁶ (Özmen, 1998, c.4, s. 43.)

Noksanî Mehdi'ye köle olduğunu, onun yolu üzerine olduğunu ve her nereye gitse kırklar ile bir araya geldiğini söylemekte, Hakk'ı özümüzde bulduk diyerek aşk-ı hakiki ile kendinden geçip sarhoş bir halde pirinin yolunda canını feda ettiğini ifade etmektedir. Mehdi-i Şah diyerek On İkinci İmam'ın Mehdi olarak geleceğine inandığını aktarmaktadır.

Noksanî kulun ister didar-ı Cennet

Mahsumu paklardan yetişe himmet

Sana sığınmışım Mehdi Muhammet

Sarı Saltık Kızıldeli gel yetiş⁷ (Özmen, 1998, c.4, s. 43.)

⁵ Bu dörtlük Bektaşî Virâni Baba'ya aittir.

⁶ Bu dörtlük Noksanî'ye aittir.

⁷ Bu dörtlük Noksanî'ye aittir.

Noksanî'nin tek isteği cennete girmek ve orayı görmektir. Mahsumu paklar küçük yaşlarda öldürülen Ehl-i Beyt ve on iki imamın çocukları için verilen isimdir ve onların himmetinin kendisi üzerine olmasını istemektedir. On ikinci imam olan ve halen imamlığının devam ettiğine inanılıp tekrar dünyaya geleceğine inanılan Mehdi Muhammed'e sığınarak Bektaşiliğin öncülerinden Sarı Saltuk ve Kızıldeli olarak bilinen Seyyid Ali Sultan'dan yardım istemektedir.

Şah Musa-i Kâzım hem imam Rıza

Taki, Naki, Askeri imdat ver bize

Ya Muhammed Mehdi niyazım size

Ali evladın didardan ayırma⁸

(Özmen, 1998, c.5, s. 83.)

Şah Musa-i Kâzım yedinci imam, İmam Rıza sekizinci imam, İmam Taki, Muhammed Bin Aliy'i-t Takiyü'l Cevad isimli dokuzuncu imam, İmam Naki imamların onuncusudur. Asıl adı Ali Bin Muhammedü'n- Nakıyyü'l Hadi'dir. Hasan-ül Askeri on birinci imamdır. Muhammed Mehdi ise on ikinci imam olan ve halen imamlığının devam ettiğine inanılıp tekrar dünyaya geleceğine inanılan Mehdi Muhammed'dir. Şair şiirinde bu imamlardan kendisine sahip çıkmalarını dile getirmektedir.

Hasanü'l Askeri server-i âlem

Muhammed Mehdidir sahibü'l- kerem

Genç Abdal'im zikrederler her dem

Söylersen Muhammed Ali'den söyle⁹

(Özmen, 1998, c.1, s. 23.)

Bu dörtlükte şair server-i âlem tamlamasını Hasan-ül Askeri için kullanmıştır ve ona âlemlerin efendisi diye hitapta bulunmuştur lakin server-i âlem hitabı peygamber efendimiz için kullanılan bir tamlamadır. Muhammed Mehdi içinse kerem sahibi şeklinde seslenmektedir. Her zaman onun yolundan gidenlerin zikir halinde olduğunu aktararak söylersen yani zikredersen Muhammed Ali'den yani Hz. Ali'den bahset, söyle demektedir. On İkinci İmam'ın Mehdi olduğunu onun için kullandığı ifadeyle ortaya koymaktadır.

⁸ Bu dörtlük Sefil Ali'ye aittir.

⁹ Bu dörtlük Âşık Velî'ye aittir.

Mehemmed'im eder hey gani kadir
Taki Naki Askeri rehnüma odur
Muhammed Mehdi'ye niyazım budur
Bizi dergâhından mahrum eyleme¹⁰ (Özmen, 1998, c.4, s. 137.)

Şair bu dörtlükte sekizinci, dokuzuncu ve onuncu imamların isimlerini sayarak onların rehber olduğunu anlatmakta ve son imam Muhammed Mehdi'ye kendisini bu dergâhtan, bu yoldan ayırmaması için niyazda bulunmaktadır. Muhammed Mehdi diyerek onun dünyaya geleceğini ifade etmektedir.

Selam olsun bizden ol Gani Şah'a
Cemali gül olan şems ile maha
İnşallah bir gün gelir dergâha
Kerem sahibi sahip Mehdi'dir¹¹ (Özmen, 1998, c.3, s. 30.)

15. yüzyılda Osmanlı'da yaşamış Bektaşî dervişi olan Otman Baba, Od'man, Hüsam Şah, Hüsam Şah Gani ya da Gani Baba adları ile de bilinir. Ona selam gönderen şair, cemali gül olan şems ile maha diyerek gül yüzlü ay ya da gül yüzlü güneş hitabıyla Peygamber efendimizi ya da Hz. Ali'yi kast etmektedir. Kerem sahibi Mehdi inşallah bir gün dergâha gelir diyerek Mehdi'nin gelmesinin beklendiğini anlatmaktadır.

On iki imama niyaz eylerim
Hasan Askeri'ye halim söylerim
Muhammed Mehdi'ye canım eylerim
Cümle günahıma imamlar meded¹² (Özmen, 1998, c.3, s. 31.)

Derviş Muhammed bu dörtlükte on iki imama niyazda bulunarak kendisine yardım etmelerini istemektedir. On birinci imam Hasan Askeri'ye halini bildirmekte ve on ikinci imam olan Muhammed Mehdi'nin yolunda canım feda diyerek ona olan sevgisini göstermektedir. Onu Mehdi olarak adlandırarak bu inancını pekiştirmektedir. Şiirin devamında ise bütün imamlardan işlemiş olduğu günahlar için ona yardım etmelerini istemektedir.

¹⁰ Bu dörtlük Pîr Ahmed Cemaleddin'e aittir.

¹¹ Bu dörtlük Derviş Muhammed'e aittir.

¹² Bu dörtlük Derviş Muhammed'e aittir.

Gelip Hak'tan dilek dile

Mehdi sahip zaman gele

Dedemoğlu secde kıla

Gel dertlere derman eyle¹³

(Özmen, 1998, c.3, s. 25.)

Bu dörtlükte ise şair Hz. Allah'tan dertlerinden ve günahlarından af olunmak için onu affetmesini istemekte ve zamanın sahibi Mehdi'nin geleceğinden söz etmektedir.

Şah Takile Naki mihr-i münirim

Hasanü'l- Askeri, Mehdi emirim

Genci Abdal derviş, bende-i Pîrim

Dinim Muhammed'dir, imanım Ali¹⁴

(Özmen, 1998, c.1, s. 23.)

Şair burada dokuzuncu ve onuncu imamların isimlerini zikrederek onlar için mihr-i münirim ifadesini kullanmaktadır, bu ifadeden onlara parlayan güneşim demektir. Şiirin devamında ise on birinci imam ve on ikinci imamın isimlerini anmaktadır. Daha sonra ise pirinden söz ederek dinim Muhammed'dir diyerek Peygamber efendimizi imanım Ali diyerek de Hz. Ali'yi kast etmektedir. Mehdi emirim ifadesiyle On İkinci İmam'ı zikretmektedir.

Şah Taki'yle Naki nur oldu gitti

Hasanü'l- Askeri er oldu gitti

Mehdi mağarada sır oldu gitti

Allah bir Muhammed Ali diyerek¹⁵

(Özmen, 1998, c.4, s. 23.)

Şah Taki ile Naki yani dokuzuncu ve onuncu imamlar küçük yaşta öldürüldükleri için onlara nur oldu gitti şeklinde hitap edilmiştir. Hasanü'l-Askeri'nin ise zehirlenerek öldürüldüğüne inanarak onun için de er oldu gitti ifadesi kullanılmıştır. Hasanü'l-Askeri'nin oğlu olduğuna

¹³ Bu dörtlük Dedemoğlu'na aittir.

¹⁴ Bu dörtlük Âşık Veli'ye aittir.

¹⁵ Bu dörtlük Kul Himmet'e aittir.

inanılan on ikinci imam Muhammed Mehdi'nin ise Samarra mağarasında ortadan kaybolduğu ve ahir zamanda tekrar gelecek olan Mehdi olduğuna inanılmaktadır. Muhammed Ali ifadesiyle de Hz. Ali anılmaktadır. Alevi Bektaşî geleneğinde, Mehdi'nin Samarra mağarasında sır olduğu, ahir zamanda ortaya çıkacağı söylenir.

“Mağribden maşrika tuyulur sesi

Âşık olanların artar hevesi

Eser bu cihânda şâhuñ nefesi” (Vehbî, s. 7b-8a).

Burada da yine şahın nefesi doğuda batıya eser, duyulur diyerek Mehdi kast edilmekte ve onun dünyaya gelerek dünyanın dört bir tarafında hükmünün süreceğine atıfta bulunmaktadır.

Muhammed Mehdî-i Hādî kim oldur dînüñ üstādı

Bu dîne girmeyen dīvdür ki meydāndan cüdā geldi (Macit, 2017, s. 252.)

Bahādur gāziler koydı başında tāk-ı devlet var

Budur Mehdî zamān devri cihān nūr-ı beķā geldi (Macit, 2017, s. 254.)

Muhammed Mehdidür bugün ki sırr-ı evliyā bī-şek

Ṭarīķ-i dīn-i İslāma bize ol reh-nümā geldi (Macit, 2017, s. 256.)

Hüccetü'l-kāyim Muhammed Mehdî-i şāhib-zamān

Gizlüdür ammā olupdur ‘ālemüñ rüşengeri (Macit, 2017, s. 259.)

Didiler ki ey Ḥaṭāyī ḥandadır yāruñ senüñ

Bes digil ki Mehdî-i şāhib-zamān küncindedür (Macit, 2017, s. 374.)

Muhammed Mehdî-i şâhib-zamānuñ

İşigüñde gedāirdür Haṭāyī Şah İsmail¹⁶

(Macit, 2017, s. 556.)

Şah İsmail yazdığı şiirlerde Muhammed Mehdi'yi zamanın sahibi olarak görmekte ve onun Mehdi olarak zuhur edeceğine inanmaktadır.

4. SONUÇ

Düvâz-nâme'ler kaside, gazel, murabba, müseddes, muhammes, terki-i bend, terci-i bend, koşma ve semai nazım şekilleriyle kaleme alınmış şiirlerdir. Alevi Bektaşî şairler tarafından daha çok işlendiği için koşma nazım şekliyle ortaya konan şiirler daha fazladır. Duvazlarda ele alınan konular Hz. Peygamber başta olmak üzere dört büyük halife, Hz. Hüseyin ve On İki İmam'a karşı hissedilen özlem, sevgi ve onların özelliklerini dile getirmek başta olmak üzere bunun yanında On İkinci İmam Olan Muhammed b. Hasan'ın dünyaya zuhur edecek olan kayıp imam Mehdi olduğuyla ilgili konu da şiirler içerisinde işlenmiştir. Kötülüğün dünyanın dört bir tarafını kuşattığı, zulmün arttığı ve Müslümanların zorluklar içinde olduğu bir zamanda Mehdi'nin ortaya çıkacağına dair bir inanışın İslamiyet içerisinde de olması sebebiyle bu görüşte olan şairler bu konuyu da şiirlerde anlatmışlardır. Bu zor zamanlarda münkir ve münafıkların yaptığı zulümler o kadar artar ve inananların çektikleri eziyetler o kadar çoğalır ki inananlar Mehdi'nin yakın bir zaman içinde gelip onları bu sorunlardan kurtaracağı umuduyla beklerler. Sünniler içerisinde mehdiye olan inanış belirli bir şahıs üzerinden değerlendirilmemiştir ve Sünniler arasında da mehдинin ahir zamanda geleceği, kendisini tanıtır âleme hâkim olarak dini ve sünneti dünya üzerinde ihyâ edeceği görüşüne sahip olanlar da bulunmaktadır. Bu inanışın dışında her yüzyılda bir müceddid geleceği fikri de Sünniler arasında oldukça yaygındır. Yukarıda örnekleri verilen şiirler de bize Mehdi'ye olan inancın ve onun son imam olan Muhammed b. Hasan olacağına dair beklentinin Alevi-Bektaşî şiir geleneğine sahip şairlerin büyük bir kısmında olduğunu göstermektedir ve bu konuyu da yazdıkları duvazlarda ortaya koymuşlardır. On İkinci İmam için şiirlerde Mehdi Emirim, Muhammed Mehdi ve Mehdi-i Şah gibi ifadelerin yanı sıra Mehdi mağarada sır oldu, kayboldu şeklindeki anlatımlarda onun Mehdi olduğuna dair inanışın şiirlerdeki vücut bulmuş hali olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁶ Yukarıda verilen beyitler Şah İsmail (Hatâyi)'e aittir.

Lisans Bilgileri

Dicle Akademi Dergisi'nde yayınlanan eserler Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Copyrights

The works published in Journal of Dicle Academy are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Yazar Beyanı

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, D. (2022). Klasik Türk Şiirinde Dübâz-dehler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (103), 261-281.
- Altınok, B.Y. (2013). *Sıtkı Baba Divanı*. Sistem Yayınları.
- Altun, E. (2010). *Dini Tasavvufi Halk Edebiyatı*. Kitabevi Yayınları.
- Aktan, M. Felat, (2023). *Bektaşî Sıtkı Baba'nın Şiirlerinde Kerbela Vakası'nın Yansımaları, Şark ve Garp Literatür Araştırmaları*, Sonçağ Yayınları.
- Çevik, M. (2007). *Sefil Ali Hayatı-Deyişleri*.
- Gökbel, A. (2019). *Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Güzel, A. (2009). *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1979). *Oniki İmâm*. Der Yayınevi.
- Haldun, İ. (2007). *Mukaddime, Cilt I, Hazırlayan: Süleyman Uludağ*, 5. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları.
- İçli, A. (2018). *Kâsımî Mecmuası'nın İçerik Analizi*. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, (40), 468-499.
- İçli, A. (2020). *Rûhî'nin Dübâznâmesi*. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, (45), 64-84.
- İyiyol, F. (2013). *Alevî-Bektaşî Geleneğinde Dübâzlar-Dübâzimamlar*. Journal of International Social Research, 6/27, 228-250.

-
- Macit, M. (2017). *Hatâyî Divanı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Özmen, İ. (1998). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi (An Anthology of Alevi-Bektashi Poetry)*
Vol. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sarıkcıoğlu, E. (2002). *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri ve Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Vehbî. (tarihsiz). *Divân. Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi*, Haşim Paşa, nr. 76/4.
- Yavuz, Y. Ş. (2003). *Mehdî. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28, 371-374.